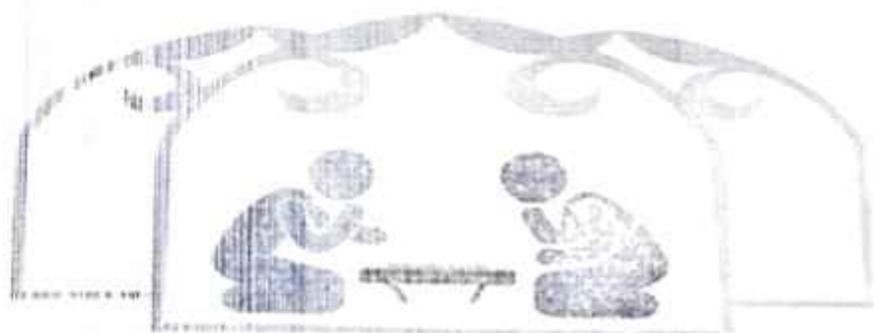

"Ақтөбе қаласының білім бөлімі"
"BILIM QAZYNA" КММ
№32 "Қуаныш" балабақшасы МКҚК

«Ақтөбе қаласы білім бөлімі» ММ
2025 жылы «24» 08
№ 394 бұйрығымен
БЕКІТІЛДІ

БАҒДАРЛАМА

"ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ - БЕСТЕМШЕ"
(мектепалды және ересек тобы)

Ақтөбе 2025 жыл

Бағдарлама негізі: Акшорасв Ә., Жүнісбаев Н., Тоғызқумалақ – Алматы: "Мектеп", 1980. Шотаев М.Е., Н.Жұмабаев, С.Ақназаров "Таңғажайып тоғызқумалақ" – Түркістан – 2004ж.

Құрастырған: Боташова Урзада Жеткергеновна, Жолаушыбаева Лаззат Аманжолдиевна

№32 "Қуаныш" балабақшасының педагогикалық кеңесі №1 отырысында "Ұлттық ойын – Бестемше" бағдарламасы талқыланды.

Хаттама № 1

"17" май 2025 жыл

№32 "Қуаныш" балабақшасының меңгерушісі: Лекерова Р.А.

Қалыңдық сараптау комиссиясының отырысында "Ұлттық ойын – Бестемше" бағдарламасы мақұлданды және бекітілді.

Хаттама № 1

"14" 03 2025 жыл

Сараптау комиссиясының төрағасы:

 Қосымбаева М.О.

«Ақтобе қаласының білім білімі» ММ «№32 «Қуаныш» балабақша»
МККК әдіскері Боташова Урзада Жеткергеновна және педагог-
психологы Жолаушыбаева Лаззат Аманкельдиевнаның «Бестемше»
үйірме жобасына пікір

Рецензия

Жоба өзектілігі. Бестемше – қазақ халқының зияткерлік ойыны, бабалардан қалған баға жетпес асыл қазына. Өзектілігі – балабақша балаларын салмақты өмір сүлтіне үйретіп, ақыл-санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Бестемше – бүлдіршіннің ой санасын шыңдаудың озық құралы. Қазіргі ғылыми-техникалық жетістіктер заманында сол айналық арды игеруге қабілеті бар парасатты ұрпақ керек. Бестемше ойыны арқылы ерекше ойлай алатын, бәсекеге қабілетті, ойы жүйрік, болмысы биік ұрпақ тәрбиеленіп шығады.

Жобаның ғылыми-әдістемелілігі. Қазақ халқының ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтынына көптеген зияткерлік ойындар дәлел болады. Тоғызқұмалақ, дөй бы, бестемше және тағы басқалар. Жас бүлдіршіндердің сымбатты, қайратты, дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойындарды ойнаған. Бестемше ойынын балаларға ойнату арқылы оларға математикалық есептің 4 амалын меңгерумен бірге ойлау қабілетін қалыптастырады. Бүлдіршін қоларқылы санаумен қатар, көзбен санауды, математикалық амалдарды ойын ойнау арқылы үйренеді.

Жобаның жаңашылығы – «Бестемше» ойыны қазір республика өңірлерінде енді дамып келе жатыр. Ұзақ уақыт бойы ұмытылған ойын, талай ғасыр түркі халықтарының сүйікті ойыны болған бестемше тарих қойнауында жатқанымен, еліміздегі рухани жаңғыру аясында қайта жаңданып, көпшілік ойнай бастады.

Жобаның ғылымилығы: Бестемше туралы мәліметтер өте аз. Тек қана «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде», кейбір авторлардың еңбектерінде ғана баяндалған. Бұл ойынның ережелері, дүниетанымдық ерекшеліктері, ғылымилығы арнайы қарастырылған жоқ. Ойын ережелері ұрпақтан-ұрпаққа ауызша жеткендіктен, оның басқа әлемдегі ойындармен байланысы зерттелмеді. Бестемше ойынның даралығы мен көнелігі бала тәрбиесіндегі орнымен өлшенеді. Оны алдағы зерттеулерден байқауға болады.

Ойын сипаттамасы. Бестемше ойыны арнайы тақтада екі бүлдіршін арасында ойналады. Бестемше тақтасы 50 тас, 10 отау, 2 қазаннан тұрады. Әр ойышында ойын басында 1 қазан, 5 отау және 25 тас тиесілі. Бестемше – ойынында қарсыластар алма-кезек жүріс жасап отырады. Ойынның мақсаты ойыншы өз қазанына 25 тастан артығын ұтып алуы керек. 26 тас жинаған ойыншы жеңімпаз атанады.

Жұмыстың практикалық маңыздылығы ойлау жүйесін дамытуы. Бестемше ойыны – математикалық есеп ойыны. Жүрістерді алдын-ала ойлау, есептеу, қиялдау – оның негізгі өзегі. Сондықтан балалар ойынды үйрену

барысында оның бойында стратегиялық және жүйелі ойлау қабілеті қалыптасады. Бұл кез-келген салада болашақта керек болады. Өйткені өмірде де болашақ істеріңді алдын-ала ойлау – негізгі мәнге ие. Бестемше ойынында ұсақ шарларды ұстау кезінде қол қозғалысы арқылы ми және жүйке ташықтарына әсер етеді. Қол моторикасын дамыту – өз саулығыңызды үнемі зияткер ретінде сезінуге мүмкіндік беретінділігі көрсетілген.

Осы жоғарыдағы қабілеттердің дамуының арқасында болашақта бала жан-жақты жетілген тұлға боп қалыптасады. Оқу үлгерімінің артуы, ақыл-ой белсенділігінің дамуы, бәсекеге қабілеттілікке бейімделуі, имидж қалыптасуы берлығы ұлттық ойынның беретін маңызы болып табылады.

Қорыта келгенде, жасөспірімді туган халқының әдет-ғұрпы мен дәстүрін зерделеуге ынтасын ояту, ұлттық спорт түрі – бестемше ойыны арқылы балалардың зияткерлік қабілетін дамыту, тарихқа құрметпен қарауға, адамгершілік пен салауатты өмір салтының негіздерін берік қалыптастырған азаматты тәрбиелеу – бүгінгі салауатты қоғамның басты ұстанатын бағыттарының бірі болуы керек. Бестемше ойынынан үйірме ашу арқылы – бүлдіршінің зейіні ашылып, көптеген ізгі қасиеттерді бойына жинақтайды.

Шкір жазған: Тоғыздұмалақ Зияткерлік
Қауымдастығының вице-президенті,
Қазақстан Республикасының
Сенат мүшесінің қызыметшісі

Шотаев М.Е.

Түсінік хат

Қоғамымыздың іргетасын нығайту үшін бүгінгі балаларға үлгілі, өнегелі тәрбие беру-қазіргі міндеттердің бірі. Балабақшада бұлдіршінілерді тәрбиелеу үшін қазақтың ұлттық ойындарын кеңінен пайдалану керек. Әсіресе ата-бабаларымыздың салт-дәстүрлерін, ұлттық ойындарды балдырғандарға үйретіп, бойына сіңірудің мәні-маңызы ерекше. Ойткені баланың ойы, сезімі, қиялы ойын арқылы өседі.

Бұл бағдарлама басты қасиеті – бала санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Қиық халқының ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтын осы ойыннан өзі дәдел бола алады. Балалардың дене күшінің мол болуымен қатар ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойынды ойлап тапқан.

Бестемше ойыны зияткерлік ойынға жатады. Ал зияткерлік ойын дегеніміз- адамның ойлау қабілетін, ой-өрісін дамытатын спорт түрі. Бестемше ойынның тағылымдық, тәрбиелік, танымдық құндылықтары көп. Ата-бабамыздан аманат етіп қалдырылған бұл ойынды келесі ұрпаққа тапсырудың маңызы біздер үшін өте зор.

Бұл ойын ұмытылған ойындардың бірі. Бестемше ойынын дамытуға себеп болған тағы бір жағдай, балалардың бойындағы сабырлылықты, төзімділікті, ойшылық, есептегіштік пен үнемшілдік қасиеттерін қалыптастыру екені анық.

Балаларға адами құндылықтар мен айналадағы дүниемен жеке тұтқалық қарым-қатынасын тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойынды сабақта қолдану балалардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы.

Бағдарламаның мақсаты:

Ұлттық бестемше ойыны балалардың зияткерлік қабілетін дамыту, тарихқа құрметпен қарауға, адамгершілік пен салауатты өмір салтын қалыптастырған жан-жақты азаматты тәрбиелеу.

Міндеттері:

Бестемше ойыны-математикалық есеп ойыны. Ойын барысында бала санауды үйренеді, есептеу, қиялдау, жүйелі ойлау қабілеті қалыптасады. Бестемше арқылы балалар есептің 4 аманын меңгереді, логикалық ойлауы, танымдық, зияткерлік қабілеттері, дербестігі, уақытты тиімді пайдалануына, жоспарлау және бағартуды үйренуде, бала назарын шоғырландыру арқылы есте сақтау қабілетін дамуына, қол моторикасы арқылы ми және жүйке жүйесінің дамуына әсер етеді.

Күтілетін нәтиже:

- бала санауды үйренеді
- ойлау жүйесі, есте сақтау қабілеті дамиды
- қол моторикасының дамуы
- жеңілеті дұрыс қабылдауды үйрену
- ақпаратпен жұмыс істеу дағдысы
- ұлттық ойын түрін меңгерген тұрға қалыптастыру

Бағдарлама физикалық дағды бойынша мектепалды топтарында -1 сағат апталық жүктеме негізінде 36 сағатқа жоспарланған.

Тақырыптық жоспар.

Мектепалды тобы

№	Тақырыбы:	Бағдарламаның мазмұны:	Сағат саны:
1-2	Бестемше ойнап үйренеміз!	Ойынға деген қызығушылықтарын арттыру	2
3-4	Ұлттық ойын өнері	Ойын туралы түсінік беру	2
5-6	Ойнайық та, ойдайық!	Ойынның тактасымен таныстыру	2
7-8	Біз ақылды баламыз!	Тас, отау, қазан, бастаушы, қостаушы, жабық отау, ашық отау деген сөздерге ұғым беру	2
9-10	Қауіпсіздікпен танысайық!	Қауіпсіздік ережесімен таныстыру	2
11-12	Намылекер бола бергін жас ұрпағым.	Ойынның ерекшеліктерін	2
13-14	Жеңіске қалай жетеміз?	Түсіндеру	2
15-16	Жеңсек бірінші, жеңілсек екінші боламыз!	Отаулардағы тастарды салуға үйрету	2
17-18	Есептеуден жалықпайық!	Атсырауға түспейтін жол іздеу	2
19-20	Шабуылдан қорғанамыз!	Есептеу жолдарын үйрету	2
21-22	«Ортамызда күн нұры. Құшаққа оны алайық».	Балаларды көп тастардан бес тасты санап алуға үйрету	2
23-24	Келіндер балалар, қызық ойын ойнайық!	Балаларға ойын әдісін үйрету	2
25-26	Білім алам ерінбей, еліме қызмет етуге!	Балаларды ережемен таныстыру	2

03

04

05

06

Handwritten signature

27-28	Желбіреткен көкте туын. Біз – еліміздің ертегі!	Логикалық ойлау шеберліктерін шыңдау	2
29-30	Есепке біз жүйрікпіз!	Тастар үту	2
31-32	Ұлттық ойын- ұрпақ тәрбиесі	Этюд құру.	2
33-34	Ұлттық ойынмен шыңдаламыз!	Ойынның соңын қорытындылау	2
35-36	Ойна да ойлан	Балаларды ойнатып көру. қызығушылықтарын арттыру	2
Барлығы			72сағ

07

Бестемше ойнап үйренеміз!

Мақсаты: Бестемше ойының шығу тарихын білу. Ойынға деген қызығушылықтарын арттыру.

Көрнекі құралдар: бестемше тақтасы

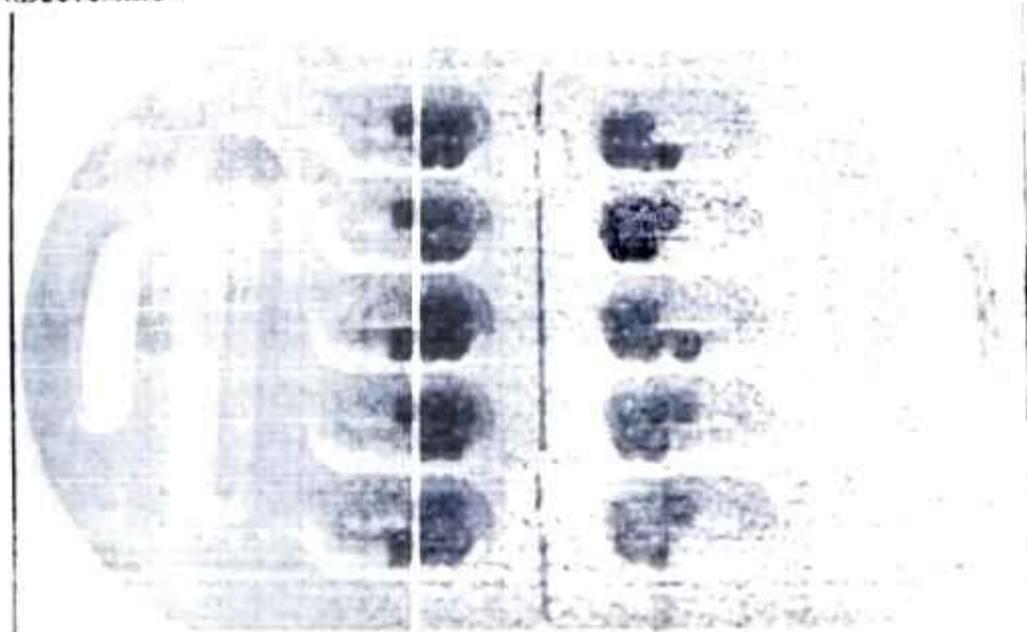
Барысы: Бестемше – қазақ халқының ерте заманнан келе жатқан ұлттық ойындарының бірі. Бұл ойынды 5 жастағы балабақша балалары, тәрбиешілер, ата-аналарына да ойнауға болады. Бестемше ойынын қазақ халқы ойлап шығарған және бұл есеп ойыны. Бұл ойынды ақылды, есепке жүйрік балалар өте жақсы ойнайды. Бұл ойын баланың санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кенеюіне ерекше күш салады.

Бестемше ойынын балаларға ойнату тиімді, өйткені бұл ойынның ережесі қарапайым, балалардың ойлау қабілетін қалыптастырады. Бестемшені бес ұяшық, бес таспен ойнайды. Бестемшенің маңыздылығы бұл ойынға барлық бала қатыса алады, нәтижесінде бала тез санап үйренеді.

Бестемше ойыны қазақ халқының ақыл-ой ойындарының бірі, бұл нағыз математикалық есеп ойыны

«Бестемше» ойыны арнаулы тақтада ойналады. Тақталарындағы отаулар екі қатар болып орналасқан, ұтқан құмалақтар мен тастарды жинайтын қазандықтары болады және ойынды бастағанда жүрісті сол жақтан оң жаққа қарай бір бағытта жүреді.

«Бестемше»

Сұрақтар

1. Бұл қандай ұлттық ойын?
2. Бестемше ойынын білесіз бе?
3. Бестемшеде тастарды қайда жинайды?
4. Бестемше ойынында нешеу отау бар?

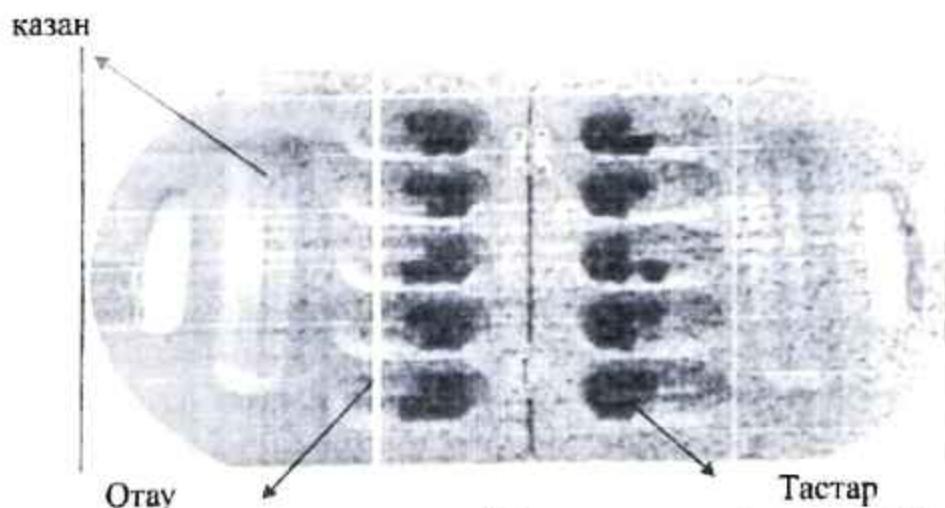
Ұлттық ойын өнері

Мақсаты: Ойын туралы түсінік беру, ойын тақтасымен таныстыру.

Көрнекі құралдар: Бестемше тақтасының суреттері .

Барысы: Бестемше ойыны арнаулы тақтада (№1 – фотосурет) ойналады.

1 сурет. Бестемше тақтасының фотосуретті

Бестемше ойыны арнайы тақтада екі бала арасында ойналады. Ойын тақтасы – 2 қазан, 10 отау, 50 тастан тұрады. Ойын басында әр ойыншыға бір қазан, бес отауға бес-бестен салынған жиырма бес тас тиесілі. Ал ойын тек 10 отаудан ғана жүргізіледі. Сондықтан да қарсыластардың отауына 1-ден 5 – ке дейін рет сандары қойылған. Рет саны солдан оңға қарай қойылған. Ойын тақтасында әр отау екі өзекшеге бөлінгендіктен, тастардың өзі екі қатар болып жатады да, не так (ашық), не жұп (жабық) екені анық көрініп тұрады. Әрбір отаудың белінен бөліп жүргізілген (тақтаның суретіне қараныз) сызыққа дейін 5 тас салынады.

Ойын екі ойыншының арасында өтеді. Алғашқы жүріс жасаған ойыншыны – бастаушы, келесі жүріс жасаған ойыншыны – костаушы деп атайды. Жүріс ойыншылар тарапынан кезектесіп жүріледі. Жүрісті кімнің жасайтынын жеребемен немесе қарсыластардың келісімімен тасты жасыру арқылы анықталады.

Бестемше қандай ойын?
Ойынның аты не мағана береді?
Неше тас қажет?
Қостаушы деген кім?
Бастаушы деген кім?
Казан деген не?
Ойынның құралдарын білесіңдер ме?

Сұрақтар

1. Ойын құралдары дегеніміз не?
2. Ойынға неше тас қажет ?
3. Қостаушы деген кім?
4. Бастаушы деген кім?

Ойнайық та, ойлайық!

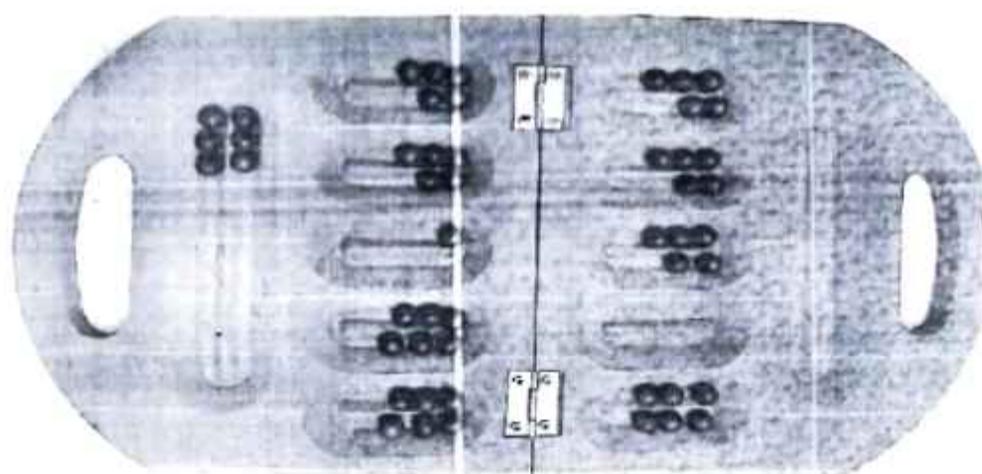
Мақсаты: Балаларға тастарды орналыстыру реттілігін түсіндіру.

Көрнекі құралдар: бестемше тактасы

Барысы: Бестемше ережелері әлі қалыптаса қойған жоқ. Бұл ойынның ережелері арнайы қарастырылған жоқ. Ойын ережелері ұрпақтан-ұрпаққа ауызша жеткендігі. Әрине бұл алдағы зерттеулердің еншісінде, бірақ осы ерекшеліктердің өзінен бестемше ойынның даралығын және көнелігін байқауға болады.

Бестемше ойыны арнайы тактайда екі адам арасында ойналады. Бестемше тактасы 50 тас, 10 отау, 2 қазаннан тұрады. Бестемше – ойында қарсыластар алма-кезек жүріс жасап отырады. Ойыншылар өз қазанына 25 тас ұтып алғаннан кейін де ойынды тоқтата салмай, аяғына дейін жеткізуі керек. Бұл ойынның қандай есеппен аяқтағанын білу үшін қажет.

Жүріс жасайтын ойыншы өзінің кез келген отауынан жүре алады. Жүріс жасау үшін өз жағыңыздың отаулардың бірінен біреуін орнына қалдырып, қалған тастарды қолға алып, солдан оңға қалай бір-бірлеп таратамыз. Тарату сәтінде тастар өз отауларымыздан асып кететін болса, қарсыластың отауына таратамыз. Егер соңғы тастар қарсыластың тақ санды тасы бар отауға түсіп, ондағы тастарды жұп қылса (2, 4, 6, 8, 10, 12), сол отаудағы тастарды ұтып алынып, өз қазанымызға салынады.

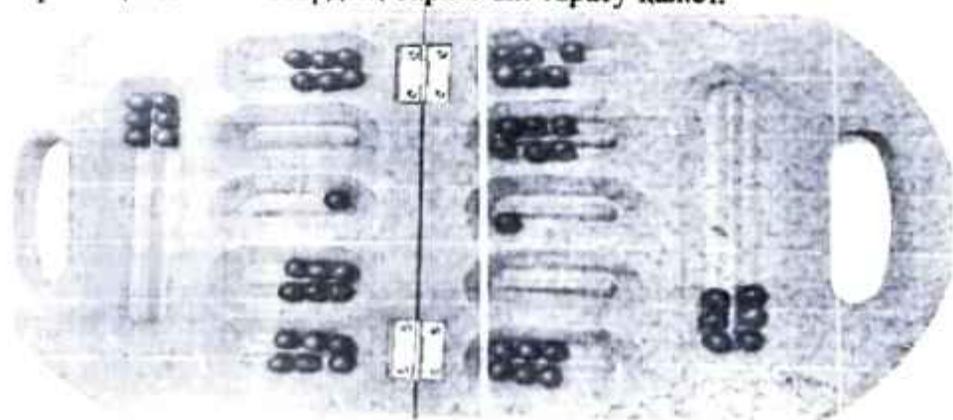

2 сурет. Үшінші отаудан жүрген бастаушының бірінші жүрісі.

Жүріс кезегі қостаушынікі. Қостаушы кез келген отаудан тастарды алады да (біреуін орнына қалдырып) жоғарыдағыдай тәртіппен таратады.

Егер соңғы құмалақ түскен отаудағы тастар отаудағы саны так болатын болса, (1,3,5,7,9,11) немесе өз отауымыздан асып түссе, құмалақ ұтып алынбайды. Жүріс кезінде соңғы тас өз отауыңызға келіп түссе, онда жай жүріс боп есептеледі.

Отаудағы жалғыз тасты көрші отауға жүруге болады. Жүріс жасаған кезде отауларға тастар салмай кетуге болмайды. Тастарды жүргенде әр отауға салу керек. Қолдағы тастардың барлығын тарату қажет.

3 сурет. Қостаушының жүрісі

Жоғарыда келтірілген ойындарда шығатын қортынды: жұп санды тас бар отаулар «жабық отаулар» болып саналады да, так санды тасы бар отаулар «ашық отаулар» болып есептеледі. Әркім өз отауын жабық, ал қарсыласының отауын ашық етуге тырысуы жөн. Бестемшеде ұтқан адам 1 ұпай алады.

Сұрақтар

1. Ойында нешеу отау бар?
2. Қазан деген не?
3. Ашық отау дегеніміз не?
4. Жабық отау дегеніміз не?

Біз ақылды баламыз!

Мақсаты: Тастар, отау, қазан, бастаушы, қостаушы, жабақ отау, ашық отау сөздерінің мағынасын түсіндіру.

Корнекі құралдар: Бестемше тақтасы.

Барысы :

Бестемше – логикалық ойын. Бұл ойынның басты қасиеті – баланың санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Түркі халықтарының ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтынына осы ойынның өзі де дәлел бола алады. Жасөспірімнің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойынды ойлап тапқан.

«Бестемше» тақтасы-тең екі бөлікке бөлінген отаудан және тастардан тұратын арнайы тақта

- «Тастар» ойында пайдаланатын дөңгелек тастар
- «Қазан» ұтып алған тастарды салатын шұңғыл отау
- «Отау» бестем тақтасындағы тас салынатын арнайы ұяшық
- «Бастаушы»-ойынды алғашқы жүретін ойыншы
- «Қостаушы» бастаушыдан кейін жүретін ойыншы
- «Атсырау» -ойын соңына қарай жүрістің таусылуы
- «Тақ сандар»-екі санына қалдықпен бөлінетін сандар
- «Жұп сандар» екі санына қалдыксыз бөлінетін сандар
- «Ашық отау» тақ санды тастары бар отау
- «Жабық отау» жұп санды тастары бар отау
- «Табысты жүріс»-ұтысқа ие болған жүріс
- «Табыссыз немесе кезекті жүріс»-ұтысқа ие болмаған жүріс
- «Комбинация» ойындағы ұпай жинау әдісі
- «Диаграмма»-бестемше тақтасының қағазға немесе тактаға түскен сұлбасы.
- Бай отау- тасы көп отау
- «Тактика»- ойындағы қолданатын айла-тәсілдер.

Шаттық шеңбері:

Біз қандаймыз, қандаймыз,

Шұғылалы таңдаймыз!

Күлімдеген күндейміз!

Еш уайымды білмейміз.

Балалар, қандай ұлттық ойындарды білесіңдер? (Балалардың жауабы).

Бәрекелді, көп ойындарды біледі екенсіңдер. Ал «Бестемше» ойынын білесіңдер ме?

Бүгін сендермен осы ойынның тактайшасымен танысамыз. (Тактайшаны көрсету). Тактайша екі бөліктен тұрады, өйткені екі ойыншыға арналған. Әр бөлігінде тастарға арналған отаулар бар. Міне мына үлкен орын қазандық немесе қазан деп аталады. Қазандықтан барлық тас орналасады. Мына кішкене қазандыққа ұқсаған орындар отаулар немесе ұяшық деп аталады. Қарандаршы қазандық пен отаулар қандай геометриялық пішінге ұқсайды? Дұрыс айтасыңдар солақшаға ұқсайды. Отауларға тастар салынады. Балалар әр бөлікте қанша отау бар, санап көрейікші (санау). Дұрыс айтасыңдар әр бөлікте бес отау бар. Осы отауға бес тастан салынады. Міне ойынның аты осыдан шыққан «Бестемше»

Отауға тастарды салмас бұрын бойымызды сергітіп алайық.
Сергіту сәті.

Бойымыз сергіді енді санамақты жаттаған есімізге түсірейік.

Санамақты қайталау.

Экраннан Бестемше тактайшасының суретін көрсету арқылы қорытындылау.
Қазандық, отауларды атап көрсету.

Сұрақтар

1. Ойында әр ойыншада неше тас болуы керек?
2. Так сандар дегеніміз не?
3. Жұл сандар дегеніміз не?
4. Бір отауда неше тас болады?

Қауіпсіздікпен танысайық!

Мақсаты: Бестемше ойынындағы қауіпсіздік ережелерін сақтау тәртібін білу.

Көрнекі құралдар: Бестемше тақтасы, плакаттар.

Барысы: 1. Ойын этикасы сақталу керек.

2. Балалардың отыратын үстелдері биік болмауы қажет.
3. Бөлмелер газ, ауамен тазартылып отыру керек.
4. Ойын кезінде дауласып, төбелесіп қалмауын қадағалап отыру абзал.
5. Бестемше тасын жұтып қоймауын, мұрын қуысына салмауын балаларға түсіндіру.
6. Ойын барысында тастарды лақтырмауға үйрету.
7. Балалар таспен атыспауға кеңес беру.

Балалар, ойын ойнағанды бәрің жақсы көресіңдер, білемін. Айтыңдаршы, қандай ойын сендерге ұнайды? (балалардың жауабы). Тамаша. Ендеше жұмбақ шешіп көріңдерші.

Ұмытылған ойынды,

Атам маған ұйретті
Тактайда бар тастарға,

Қандай ойын сен айтшы.(бестемше)

Сұрақ-жауаптар.

- Бұл ойынды кімдер ойнайды?

- Ойын тактайы неге ұқсайды?

- Ойынды неше бала ойнайды?

- Қазан дегеніміз не?

- Отауда неше тас болады?

- Бәрекеді, жақсы жауап бердіңдер. Балалар, бұл ойынды ойнамас бұрын қауіпсіздік ережелерін үйреніп, еске сақтап алайық.

- Ойынның тастары кіші, сондықтан оны ауызға, мұрынға, құлаққа салуға болмайды.

- Ойын кезінде дауласып, төбелесуге, таласуға болмайды.

- Тастарды жерге шашуға болмайды.

Ойын кезінде тыныш отырып, тәртіп сақтау керек. Осы ережені есте сақтаңдар. Кәне қайталап жіберейікші, не істеуге болмайды? (балалардың жауабы).

- Дұрыс, тамаша. Осы ережесі есіне сақтаған ойыншы жеңіске таза жетеді.

Балалар бойымызды сергітіп алайық:

1 дегенде тұрайық,

2, 3, 4 – алақанды соғайық,

Он жаққа бұрылып,

Сол жаққа бұрылып,

Бір отырып, бір тұрып,

Біз жүгіріп алайық.

5 дегенде асықпай,

Орнымызды табайық.

Ойын ойнау үшін біз санауды білуіміз керек. Ендеше санамақтарды еске түсірейік.

Бір дегенім-бірлік,

Екі дегенім-еңбек.

Үш дегенім-үміт

Төрт дегенім-талап

Бес дегенім-білім

Білім жарық күнім.(бірнеше рет қайталау)

Қорытынды. Балалармен «Орнына тап» ойын ойнату.

Сұрақтар

1. Ойын этикасы деген не?

2. Ойын ережесін білесіз бе?

3. Неше тас жинауыңыз керек?

Намыскер бола бергін жас ұрпағым.

Мақсаты: Балаларға ойынның ерекшеліктері мен маңыздылығын айтып түсіндіру.

Көрнекі құралдар: Бестемше тақтасы

Барысы:

1. Үлттық ойын түрлерін ізденіздер
2. Лапылдап жаныңдар ізденіңдер.
3. Талманыңдар, әрдайым канат қағып,
4. Талпыныңдар, алға қарай ұмтылып
5. Білгіммен, бірлікпен
6. Қалам басып
7. Ойланыңыз, ойлаңыз жас ұрпағым
8. Йодталған тұзбенен шымырланып
9. Білгі да денеңізді шынықтырып,
10. Намыскер бола бергін жас ұрпағым.

Бестемше ойыны – математикалық есеп ойыны. Жүрістерді алдын-ала ойлау, есептеу, қиялдау – оның негізгі өзегі. Сондықтан оқушы ойынды үйрену барысында оның бойында стратегиялық және жүйелі ойлау қабілеті қалыптасады. Бұл кез-келген салада болашақта керек болады. Өйткені өмірде де болашақ істеріңді алдын-ала ойлау – негізгі мәнге ие.

Бестемшенің басты маңызы – ойлау жүйесін дамытады

- Ойлау жүйесін дамыту
- Дербестікке үйрету
- Жеңілісті дұрыс қабылдауға үйрету
- Назарды шоғырландыру
- Уақытты тиімді пайдалану

- Жоспарлау және бас тартуды үйрету
- Жадыны жақсарту және есте сақтау қабілетін дамыту
- Ақпаратпен жұмыс істеу дағдысы
- Қол моторикасының дамуы
- Жан-жақты қалыптасу

Бұл ойынның ерекшелігі -жүріс жасағанда отауға құмалақ қалдыру.

1. Балаларды бір-біріне карама-қарсы жұптастыра отырғызу .
2. Бестемше тақтасын үстелге орналастыру.
3. Балалар әр отауға бес-бестен тастарды салады.

4. Тәрбиеші такталардың ойын бастауға дайындығын тексеріп шығады.
5. Тәрбиеші қай баланың бірінші бастайтынын хабарлайды.
6. Тәрбиеші ойынның мақсатын түсіндіреді.

Ойын барысы: Қол моторикасын дамыту.

Бестемше ойынында ұсақ шарларды ұстау кезінде қолқозғалысы арқылы ми және жүйке талшықтарына әсер етеді. Сонымен қатар, ойын барысында қол қозғалысының жылдамдығы сағатты басу кезінде ойын тағдырына да әсер етеді. Қол моторикасын дамыту – өз саулығыңызды үнемі зияткер ретінде сезінуге мүмкіндік береді.

Осы жоғарыдағы қабілеттердің дамуының арқасында болашақта бала жан-жақты жетілген тұлға боп қалыптасады. Оқу үлгерімінің артуы, ақыл-ой белсенділігінің дамуы, бәсекеге қабілеттілікке бейімделуі, имидж қалыптасуы барлығы ұлттық ойынның беретін маңызы болып табылады.

- Тәрбиеші балалардың тәртіп сақтауын қадағалайды.
 - Әр бала жүріс жасап болғаннан кейін, тастардың отауларда ретімен орналасып жатуын, яғни олардың не жұп, не тақ санды екендігі анық көрінегіндігі болып орналастыруы қажет.
 - Егер жүріс табысты болса, қарсылас та сол жүрістің табысты екендігіне көз жеткізгеннен кейін ғана бала тасты қазанға салады.
 - Ойын барысында отауда жатқан тастарды қарсыласқа көрсетпеймін деуге болмайды.
 - Ойын барысында себепсіз қол тигізуге болмайды. Қолың тиген отаудағы таспен жүру керек.
 - Отаудағы тасты түзеуге болады. Бірақ қарсыласқа ескерту арқылы түзету керек.
 - Ойын барысында тәрбиеші тастарды қадағалап ауызға, мұрынға салмауды қадағалау керек.
 - Сабақ жоғарғы деңгейде оту үшін тәртіптілік және ұйымшылдық керек.
 - Сабақ аяқталғаннан кейін балалар тактаны орнына түзеп қойып кетеді.
- Осы жоғарыдағы қабілеттердің дамуының арқасында болашақта бала жан-жақты жетілген тұлға боп қалыптасады. Оқу үлгерімінің артуы, ақыл-ой белсенділігінің дамуы, бәсекеге қабілеттілікке бейімделуі, имидж қалыптасуы барлығы ұлттық ойынның беретін маңызы болып табылады.

Сұрақтар

1. Ойын тәртібі дегеніміз не?

2. Тәрбиеші негіз бақылау керек?
3. Ойынның ерекшеліктерін қалай түсінесің?
4. Ойынды қалай бастаймыз?

Жеңіске қалай жетеміз?

Мақсаты: Отаулардағы тастарды салуға үйрету.

Корнекі құралдар: Бестемше тақтасы.

Барысы: Бестемше ойының басталар алдында екі жақтың отауларында 25 тастан жатады да, екі жақтың күштері өзара тең болады. Тасты жүру арқылы біз отауда жатқан тастардың күшін, сапасын өзгертіп отырамыз. Отауда жатқан тастар бір-бірімен байланыста болу керек.

Ойын 3 кезеңнен тұрады. 1. Ойынның басы. 2. Ойынның ортасы. 3. Аяқ шені.

Ойын басталғанда қарсы жағы бес отаудың кез келгенінен жүруіне болады.

Ойынның орта және аяқ шенінің ойлану сапасына көп әсерін тигізеді екен.

Ойын неғұрлым ойлы басталса, оның орта және аяқ шендері соғырлым ұтымды болады. Үш кезеңі бір-бірімен байланысты.

Ойынның аяқ шенінде шағын тастар қалғанда болады. Ойынның аяқ шенінде ойыншы атсырауға жиі ұшырайды.

Бестемше ойынында әрбір жүріс немесе ойын сәттері арнайы ережеге сүйенеді. Ойын аса қызықты, тартысты болу үшін қажет. Ойында бір ғана тас жиі кездеседі. Келесі жүрісте бала осы бір тасты жүруге қақысы бар. Яғни, ол жүреді, ал алғі отау бос қалады. Бестемше ойыны – тақ сандар мен жұп сандардың өзара тартысы

1. Неғұрлым көбірек тас ұтсаңыз жеңіске соғырлым тез жетесіз;
2. Қорғаныстың басты түрі қарсы шабуыл болып есептеледі.
3. Ойынның басында артқы отаулардан жүру ертерек.
4. Ойынның басынан бастап отаулардағы тастарды ұтымды пайдалану керек.
5. Ойынның басынан бастап, позицияның осал жерін көру, іздеу бірден-бір қажетті шарт. Ал, осал жерлерді көрісімен оны дереу пайдаланып қалу ең маңызды міндеттердің бірі болып табылады.
6. Ойынды болжай отырып ойнау керек.
7. Тасты өзі беріп отырғанда алу қажет болғанмен ойыншының өз құқығында тасты алу.
8. Ойын кезінде, бала алаңдамай басқаға көңіл бөлмей, бар зердені тақтадағы ойын барысына салуы қажет.
9. Мүлдем жоспарсыз ойнағаннан, жоспарлап ойнай дұрыс.

Сұрақтар

1. Жеңіске қалай тезірек жетер едіңіз?
2. Ойынды қалай ойнау керек.

3. Ойын ережесі не?

4. Ойын қандай жағдайда ойналуы керек?

Жеңсек бірінші, жеңілсек екінші боламыз!

Сабактың тақырыбы: Атсырау ережесі және соңғы жүрістер.

Мақсаты: Атсыраумен таныстыру және осы тәсілді ойын барысында пайдалану.

Көрнекі құралдар: Бестемше тақтасы.

Сабак барысы: Ойын аяқталуға жақындаған сайын әр ойыншының отауларындағы тас таусыла бастайды. Тастарды ұтып алған сайын тастар мөлшері кемі береді. Сондықтан ойын сонында қарсыластардың бірінін отауларында жүріс жасай алмайтын жағдай да кездеседі.

Ойыншылардың бірінін отауларындағы тасты бірінші таусып алып, жүріссіз қалуы - атсырау деп аталады. Қарсыласын атсырауға ұшыраған ойыншының қарсыласы бұл жағдайда қосымша бір жүріс жасап, барлық тастарды өз қазанына салып алады. Сөйтіп, бастаушы жеңімпаз атанады. Егер ойыншы ойын барысында 25 тас жинаса да, ойынның дәлдігі үшін ойын сонына дейін ойнауы тиіс. Әрине 25 тас бірден жиналмайды. Бұл үшін ойыншы қарсыластын осал тұсын табуға ұмтылады. 25 тас жинаған ойыншы партияны жеңіп шығады. Бұл ойынды тез арада аяқтайды. Егерде ойыншы да 25 тастан жинасса, партия тең аяқталады.

Диаграмма: Ойындағы тақта үлгісі

	Қостаушы қазаны				
1	1	1			
			1	1	
	Бастаушы қазаны				

Егер атсырау жағдайында қосымша жүріс жасалған кезде, қарсыластын отауына тас амалсыздан түсіп жүріс жасауға мүмкін болса, онда ойын әрі қарай жалғасады.

Сұрақтар

1. Атсырау дегеніміз не?
2. Диаграмма дегеніміз не?
3. Қандай жағдайда жеңіске жетеміз?
4. Қандай қауіпсіздік ережелерін білесіз?

Есептеуден жалықпайык!

Мақсаты: Ойында кем дегенде өз қазанына 25 тас жинау.

Көрнекі құралдар: Бестемше тактасы, плакаттар.

Барысы: Бестемше ойыны үйрету онша қиын болмағанмен әр жүрісте санауды қажет етеді. Ойын кезінде тартыс алғашқы жүрістерден-ақ шиеленісе түседі. Ойында тастарды жинап шабуыл, қорғанысқа даярлану қажет. Алғашқы ойында тастардан ұтып алуға әрекет жасау керек. Сондықтан бала бірден ойланады. «Қай отаудан жүрсем екен?», «Ойынды қалай бастасам екен?» «Тастарды қалай таратсам екен?» деген сұрақтардың туындауы да заңды.

Ойында есептеу жолы өте көп. Тек өз жүрісінді есептеу керек емес, карама-қарсы жақтың да мақсатын біліп, жүрісін мұқият есептеп отыру керек. Бұл принципті сақтамаған жағдайда, яғни есептен жаңылу, жалығу және есептеуде қателер жіберу ұтылысқа әкеліп соғады. 3 отаудан 5 тасты алып, тастарды таратқанда 2 отаудағы 6 тасты алады.

Бұл жерде келесі ойыншы ойлануы тиіс. Жүрістің тиімді басқа жолдарында іздестіреді. Отаудағы тастарды мақсатсыз жүре беруден сақ болу керек. Жүріске мән бермеу ойынның сапасын төмендетеді. Мықты қарсылас болса, тастарды қайта-қайта жұптап алып, артын жауып отырады. Сондай кезде аз-аздан болса да ұпай жинаудың әдісі-комбинация. Ол үшін соңғы отауларға көп тас жинамағын абзал. 5 отаудағы 1 тасты бірінші ұяшыққа тастаймыз. Егерде 1 ұяшыққа 1 тас болса, 2 таспен толтырып аламыз. Ойын барысында тастар дұрыс қойылмаса, ойын есептелмейді және қайта бастайды. Егер дұрыс жүрмесе ойын тоқтатылады да, ойын қайта дұрыс позициясына келтірілуі керек.

Ойыннан шығатын нәтиже ең алдымен сайысқа түсіп отырған екі адамның ақыл-ойымен, шығармашылық жеңімпаздылығымен, тәжірибесімен тығыз байланысты. Сондықтан ойынды байыпты түрде бастап, әрбір жүрістің алдына белгілі мақсат қойып, қарсы жақты өздері жақсы білетін позицияларға тарта ойнау керек. Алға қойған мақсатты жүзеге асырудың жоспары болады. Осындай жоспарлы ойынның әрбір кезеңдеріне сай жасалған тартыстың жалпы барысын негізгі бағытын стратегия деп, ал қолданған жеке айла-тәсілдерді тактика деп атаймыз.

Сұрақтар

1. Қай отаудан жүріс жасаймыз.
 2. Позиция деген не?
 3. Ойыншы кім?
 4. Қазанға қанша тас жинаймыз?
- «Ашық», «жабық» отаулар

Намыскер бола бергін жас ұрпағым.

Мақсаты: Математикалық амалдарды қолданып тақта үстінде пайдалануға дағдыландыру.

Көрнекі құралдар: Бестемше тактасы.

Барысы: Бестемше ойынында ешбір мақсатсыз, жоспарсыз ойнауға немесе ойламай, өз жағыңдағы отаудағы тастарды қарсыласына ұтқыза беруге болмайды. Өз отауларыңдағы тастар санын кеміту және ұтқыза беру-ойыншыны ұтылысқа әкеп соқтырады. Сондықтан отаудағы тастар санына ойынның басынан жауапты қарап, алға қойған мақсатты жүзеге асырудың жоспарын жасау керек. Жоспарлы ойынның әрбір кезеңдеріне сай, жасалған тартыстың жалпы барысын, негізгі бағытын-стратегия деп, ал қолданылған жеке айла – тәсілдері тактика деп атайды. Алғашқы кезден бастап-ақ тактика қойып ойнауды дағдыға айналдыру керек.

«Бестемше» ойнаушылардың алдарына қоятын негізгі мақсаты – кем дегенде өз қазанына 25 тас жинап, қарсыласын ұтып шығу. Екі жақтың бірдей ұтуы, не ұтылуы мүмкін емес.

Бірінші жүрісте жеребе бойынша анықталған ойыншы бастайды. Жүріс сағат жүрісіне қарсы бағытта жасалады. Алғашқы жүрісті ойыншы отауға бір тасты ғана қалдырып, жүріс жасаған отаудан кейінгісінен бастап бір-бірден тастай отырып, ең соңғы тастарды қарсыласының тасы бар отауларының бірінен бір тастарды алып, сонымен жұптап, өз қазанына салады. Демек, ойын ережесі бойынша қарсыласынан тастарды ала отырып, өз жұп санға келтіреді. Ойыншылар ойын барысында қарсыласына тастарды алдырмау үшін өз отауларыңдағы тастардың санын жұп күйінде ұстап отыруға тырысады. Тастардың саны жұп болып тұрған отауды «жабық отау» деп атайды.

Сондай-ақ қарсылас ойыншылар бір-бірінің отауларыңдағы тастар санын тақ жасауға ұмтылады. Тастар тақ болып тұрған отау «ашық отау» деп аталады да, қарсылас бұл отаудан тастарды ала алатын болады.

Ойын барысында ойыншылардың қай-қайсысы болмасын қарсыласының отауыңдағы тастарын қолмен санауына рұқсат етілмейді. Тек отауларының ашық немесе жабық екенін және қайсысында қанша құмалақ бар екенін ғана сұрай алады. Сондықтан ойыншылардың қай-қайсысы болмасын, барлық отаудағы тастар санын есте ұстауға тырысады.

Ал, ойыншының қай-қайсысы болмасын, қарсыласының қойған сұрағына дұрыс жауап беруге тиіс. Ойын барысында отауда бір тас қалса және ол ойыншының жүруіне керек болса, онда ол жалғыз құмалақты қатарыңдағы өз отауына салады. Бұл оның жүріс жүргені болып есептеледі.

Бір ойыншының барлық отаулары бос қалып, қарсыластың жүрісіне жауап жүрісі тауылса, оны атсырады дейді. Мұндай жағдайда ойын аяқталды деп есептеледі де, жүрісі бар, демек атсырамаған жақ отауларыңдағы қалаған тастарды өз пайдасына алып, қазанына салады.

Кездесу соңында қазандарға жиналған құмалақты есептеп, ойын нәтижесін шығарады. Ұтып алған тастар саны екі ойыншыда 25 болса, ойын тең болады. Жеңіс пен ұтылыстың арасын 25 тастан асатын немесе жетпей қалатын бір – ақ тас шешетін болғандықтан, бір ойыншы ғана жеңіске жетеді. Ойын аяқталған соң, ойыншылардың қазанындағы тастардың саны 25-тен болса, ойын «тең ойын» деп бағланады. Ойында тең ойын өте сирек кездеседі.

Тақ санды (1,3,5,7,9) тас бар отаудағы тастар- «ашық» отаулар деп аталады.

Жұп санды (2,4,6,8,10) тасы бар отаулар «жабық» отаулар деп аталады.

Сұрақтар

1. Тең ойын ол қандай ойын?
2. Тактика дегеніміз не?
3. Стратегия дегеніміз не?
4. Табысты жүріс дегеніміз не?

Шабуылдан қорғанамыз!

Мақсаты: Комбинация жасауды үйрету.

Корнекі құралдар: Бестемше тоқтасы.

Барысы: Тактикалық тәсілдердің ішіндегі ең күрделі және маңыздысы комбинация жасау болып табылды. Комбинация дегеніміз-кездеген мақсатқа жылдам жеткізетін бірнеше ойлы жүрістердің нәтижесі.

Оның алғы шарттары:

1. Бірнеше тастың бірге қимылдауы;
2. Бірнеше жүрістердің қатарынан жасалуы;
3. Шабуыл тәсілінің болуы;
4. Нақты мақсатқа жету.

Шабуыл дегеніміз-қарсылас отауларындағы тастарды ұтып алу. Шабуыл жасау –комбинация жасаудың маңызды бір бөлігі болып табылады.

Мықты қарсылас болса, ойын барысында тастарды үнемі жабық күйінде ұстап қайта-қайта артын жауып отырады. Сондай кезде аз-аздап болса да ұпай жинаудың әдісі – комбинация. Ол үшін соңғы жақтағы яғни 5,4,3 - отауларыңызда тас аз болғаны жөн. Жалпы ойын барысында соңғы отауларда көп тас ұстамаған жөн, себебі ол сіздің түрлі айла-амалдарыңызға кедергі жасайды. Енді қарапайым комбинацияларға тоқталайық: 1. Кезекті жүрістермен соңғы, яғни бесінші отауға 2 тас, ал төртінші отауға 4 тас жинап аласыз. Содан соң жүріс кезегі келгенде бесінші отаудағы 1 тасты қарсыластың бірінші ұяшығына тастайсыз. Қарсыласыңыз ол тасты сізге бермеуге лажы болмайды себебі сізден қашып ол тасты екінші отауға

жылжытса, сіз төртінші отаудағы 4 тасты жүріп алып аласыз. Ал, оны жылжытудан еш мән көрмей орнында қалдырып басқа жүріс жасаса, бесінші отаудағы бір тастың көмегімен ала аласыз.

Қарсыласыңыз осы әдісті сізге де пайдалануы мүмкін. Ондай кезде тасты орнында қалдырмай жүріп тастаңыз, ең болмаса бір жүрісіңіз артық болады. Бұл тассырауға ұшырамас үшін өте-мөте қажет.

2. Қарсыластың бірінші ұяшығы бос болмауы мүмкін. Әлбетте көбіне ондағы тастар саны жұп болып келеді. Ондай жағдайда қазаныңызды 2 таспен толықтырып алу тіптен оңай. Соңғы отауға 2 тас жинап алып, кезекті жүріс кезінде 1 тасты қарсыластың алғашқы ұяшығына тастайсыз. Сол кезде оның тастар саны тақ болып қалады да ол сол отадан жүріс жасауға мәжбүр болады. Ал сіз соңғы отауға қалдырған тасты ала қоясыз.

Ойын барысында қарсыластың белсенді шабуылдарына қарсы қорғану тәсілдерін игерудің маңызы зор. Дұрыс қорғаныс арқылы-тастарды ұттырмауға, белсенді отаулардан айырылмауға, қарсыластың алға қойған мақсатын жүзеге асырмауға болады.

Қорғау дегеніміз-қарсыластың шабуыл жасау тәсілдеріне тойтарыс беру. Бестемше ойынындағы бастапқы қарапайым амалдар осындай. Ал жүріс санын көзбен бағамдау, тез санай қою, жылдам жүріс жасау деген сияқты дағдылар тәжірибемен келеді.

Сұрақтар

1. Комбинация құруды қалай түсінесіз?
2. Қорғаныс дегеніміз не?
3. Ойын мақсатын айт.
4. Ойын ережесін баяндап бер.

«Ортамызда күл пұры, Құшаққа оны алайық».

Мақсаты: Ойын қағидасы және жүріс санын есептеудің маңызына, тастарды ұтудың жолдары.

Көрнекі құралдар: Бестемше тақтасы.

Барысы: Ойыншы бестемшені меңгеру үшін қандай қағидаларды басшылыққа алу керек.

1. Отаудағы тастарға жауапкершілікпен қарау, оларды жұп қылып ұстап, бет алды таратпау;
2. Отаудағы тастарды оң жақ отаулардан бастап ойнау.

3. Жүріс дұрыстығын білу және жүріс санын қатесіз есептеу.

Ойын барысында жүрістің санын есептей білу маңызды орын атқарады. Отаудағы тастар саны, сол арқылы қанша жүріс бар екенін білу-ойыншыны ұтылудан сақтандырады. Бестемше ойынында отаулардың бірінде тастар көп шоғырланып, тез жиналуы мүмкін. Бұл ойыншылардың алдына қойған жоспарына сәйкес немесе тақтадағы жағдайға қарай ерікті түрде жүзеге асады. Отаудың біріне тастардың мол шоғырлануын-бай отау деп атаймыз. Бай отауларды тиімді тарағу арқылы қарсыластың жүрісін қысқартып, өз жүрісінді көбейтіп аласың

Сұрақтар

1. Қағида дегеніміз не?
2. Жүріс дегеніміз не?
3. Отаудағы тастар саны нешеу болуы тиіс?
4. Жүріс қалай басталады?

Келіндер балалар, қызық ойын

Келіндер балалар, қызық ойын ойнайық!

Мақсаты: Математикалық амалдарды қолданып тақта үстінде пайдалануға дағдыландыру.

Көрнекі құралдар: Бестемше тақтасы.

Сабақ барысы: Жүріс дәлдігі деп, отаудың ішіндегі тастардың санына байланысты соңғы тастың дәл қай отауға түсетінін алдын ала анықтауды айтамыз. Мысалы: № 3 отауда 4 тас жатса, оны көзбен таратқанда № 4, 5, 6, 1 отауларына түсетін болғандықтан, дәлдік 6 тасты алуға болады. Екінші жолмен анықтау үшін отаудың ішіндегі тас санына сол жақта орналасқан көрші отаудың номерін қосу арқылы дәлдік табамыз. Сондықтан алдыңғы мысалдағы дәлдік $4 + 2 = 6$ – ға тең екен. Отаудың саны бар болғаны 5 болғандықтан, №2 отаудағы 5 таспен қарсыластың №1 барады. Мысалы 5-4 алсақ 1 болады, № 2 отаудағы таста №1 отауға барады да табысты жүріс жасайды да т.с.с. деп жалғастырып кете беруге болады.

Алу амалын қолдану да оңай. Ол үшін отау ішіндегі тастар санынан, сол отауға қарсы жатқан қарсылас отауының номерін аламыз. Мысалы № 5 отауда 5 тас жатса, 5-4 алсақ онда отаудағы тастар саны 6 болып табылады, қарсы жатқан отаудың номері 4 болады. Дәлдік $5 + 1 = 6$ болады. Көзбен тексерсек те осы нәтиже шығады.

Енді тастардың саны 10 шамасында болса, яғни $2-1 = 1$ қасындағы отауға келіп түседі. 10 тасы бар отаудың дәлдігі өз отауына келіп табыссыз жүріс болып табылғандығы.

Енді дәлдік тауып үйренейік. Мысалы: № 4 отауда 13 тас жатса, 10 тастан 3 тас артық болғандықтан, отау номері 4-ке 3 санын қоссақ, дәлдік 7 болады екен. Егер №5 отауда 8 тас жатса, дәлдік $5-2=3$ болады екен. Ал, алу амалын қолдансақ (қарсыластың қарсы отауы № 5 отау болғандықтан), $8-5=3$ тең. Бестемше ойынында бір жүріс немесе бір тас ойын тағдырын шешетіндіктен, ойын барысының басынан соңына дейін әр кезде жүріс дәлдігі мен санын біліп отыру қажет.

Сұрақтар

1. Жүріс дәлдігі не?
2. Тастарды бір-біріне қалай қосамыз?
3. Отаудағы тастарды санау.
4. Табыссыз жүру дегеніміз не?

Білім алам ерінбей, еліме қызмет етуге!

Мақсаты: Бестемше ойын жүрістерін тақта үстінде көрсету.

Көрнекі құралдар: Бестемше тақтасы.

Барысы: Бестемше ойынын үйрету онша қиын емес. Ойында тастарлы отау-отауға салып отыру болғандықтан әр тасты саусақпен санап отырған абзал. Бұл ойында қателеспей кетпеу үшін дұрыс әдіс.

Бестемше ойынның бір ерекшелігі әрі басқа ойындардан артықшылығы - әр отаудың ішінде жатқан тастың саны яғни соңғы тастың дәл қай отауға барып түсетінін көрсете алатындығы. Сондықтан ойын барысында қай отауға қанша тас жиналса да соңғы тас қарсыластың немесе өз жағының қай отауына барып түсетінін және қарсыластың қай отаудағы тасы сенің ашық отауына қауіп төндіріп тұрғандығын қатесіз тез арада ойша есептеп біліп отыруға болады. Отауда жатқан екі тастың барлық жүрістердің санын табу үшін, жүрісті жүретін отау мен тастар жинайтын отаудың арасындағы отаулар санын отаудағы тастар санына көбейтсек болғаны. Отауда жатқан 2 тасты отау санына көбейту. Ойынның алғашқы жүрісін қарап өтелік.

№1-диаграмма: Төмендегі тақтадағы алғашқы жүріске назар аударайық

	Бастаушы қазаны				
	6				
6	6	6	1	5	
X	5	5	5	5	
	0				
	Қостаушы қазаны				

Бастаушының №2 отаудағы 5 тастың 1-ін қалдырып $5-1=4$ тасты қолымызға

алып отауларға бір-бірден салып жүріс жасаймыз, тастың соңғысы қарсыластың №1 отауына барып түседі және ондағы 5 соңғы таспен $5+1=6$ болып, ұтып алынады және қазанымызға салынады.

Жазылу үлгісі: 21

№2-диаграмма:Төмендегі тактадағы екінші қостаушының жүрісіне назар аударайық

		6			
6	6	6	1	X	
X	1	6	6	6	
		6			

Қостаушы №2 отауда жатқан 5 тасдан 4-ін алып, басқа отауларға он жақтан бір-бірден таратамыз. Таратқан тастардың соңғысы қостаушының №1 отауына келіп түсіп $5+1=6$ тас болып, ұтып алынады және қазанға салынады. Ойын табысты жүріс болып есептеледі.

№3-диаграмма: 5 отаудан жүрген жай жүріс

		6			
1	6	6	1	X	
1	2	7	7	7	
		6			

Бастаушы №5 отаудағы тастары 6 тасын таратса, соңғысы қарсыластың №5 отауына барып түседі және 6 тас соңғы таспен 7 болып, орнында қалады. Бұл жай жүріс болып саналады.

№4-диаграмма:Қостаушының №3 отаудан жүрген жүріс

		6			
1	7	7	2	1	
1	2	1	8	8	
		6			

Қостаушы №3 отаудан 7 таспен жүріп, №2 қарсыластың отауына жай жүріс жасады.

№5-диаграмма:Бастаушының №1 отаудан жүрген жүріс

		8			
X	7	7	2	1	
X	2	1	8	8	
		6			

Бастаушының №3 отаудан 1 таспен жүріп, №5 қарсыластың отауынан 2 тас ұтып, жүрісі табысты болды

№6-диаграмма:Қостаушының №2 отадан жүрген жүріс

	8			
X	7	7	2	1
X	1	2	8	8
	6			

№ 7-диаграмма:6 жүрістен кейін төменгі жағдайға қалыптасалды:
 Отаудағы жалғыз тасты көрші отауға жүруге болады.Бұл жүріс№2 отадан бір тасты №3 отауға жүру.

	8			
1	1	7	2	1
1	2	3	9	9
	6			

№ 8-диаграмма:7 жүріс:Бұл жүріс жай жүріс болып саналады.Өйткені отадан тас ала алмағанымыз Жүріс 45(жай жүріс)

	24			
1	4	1	X	X
X	X	1	3	2
	14			

№9-диаграмма:Ойын ортасы.Ойын барысында ойыншы отаудағы бір тасты келесі отауға жүре алады.Отау бос қалады.

	24			
1	5	X	X	X
X	X	1	3	2
	14			

№10-диаграмма:Қостаушының атсұрау жағдайынан шыққан кезеңі.

	24			
1	5	X	X	X
X	X	X	4	2
	14			

№11-диаграмма:Осал жүріс

	24			
2	1	X	X	X

1	1	1	4	2
14				

№12-диаграмма: Жүріс алма кезек жасалынады.

24				
3	X	X	X	X
X	2	1	4	2
14				

№13-диаграмма :Ойынның аяқ шенінде такта үстінде бастаушыда 24 тас бар еді,костаушыда 14 таспен жеңілу үстінде еді. Демек , бастаушы «атсұрап» тұр.

24				
1	X	X	X	X
1	3	X	5	2
14				

№14-диаграмма: Шейнеліспен өткен ойынның соңына таман бестемше тактасындағы күштер азаяды.Осы кезде екі жақтыңда санаулы ғана жүрістері қалады.Бастаушыда «Атсырау» жағдайы болып тұр.

24				
1	X	X	X	X
X	4	X	5	2
14				

№15-диаграмма:Ойынның соны. Бестемше ойынына тапқырлық, болжағыштық, шыдамдылық керек. Ойын мұқият есептеуді кажет етеді.Бұл ойында бастаушы ұтысқа не болып тұрғандай еді, дұрыс санамағаннан костаушы шабуыл жасау аркылы ұтысқа жетті.

24				
X	X	X	X	X
1	4	X	5	2
26				

Сұрақтар

- 1.Ойынның ерекшілігі неде?
- 2.Ойынның соны.
- 3.Шабуыл жасау деген не?

Желбіреткен көкте туып,Біз – еліміздің ертеңі!

Мақсаты:Ойынды жазу әдісін үйрету.

Корнекі құралдар:Бестемше тактасы.

Сабақ барысы:Бестемше ойынның меңгергеннен кейін, ойынды жазып ойнау тәртібін үйренудің еш қиындығы жоқ.

Ойынды жазуды менгеру – ойналған ойындарды есте сақтауға, жүрілген жүрістерді талдауға көп көмектеседі. Шебер ойыншылардың ойындарын талдау арқылы өз шеберлігін арттыруға, жіберілген кемшіліктерін екінші жолы қайталамауға болады. Жарыс барысында қарсыластың аллап кетуінен сақтанып, әр ойынның сырын тереңінен ашуға септігін тигізеді.

Жазып жүрудің екі түрлі тәртібі бар. Толық жазу және қысқа жазу тәртібі.

Толық жазу үлгісі төмендегі ретпен жүргізіледі:

1. Жүрілетін отаудың нөмері көрсетіледі.
2. Отаудағы тастарды саны жазылады.
3. Соңғы тас түскен отаудың нөмері.
4. Ондағы тастар саны.
5. Қос нүкте (:) – табысты жүрісті, сызықша (–) – жай жүрісті бейнелейді.

Мысалы: 1.12:34

2.51:23

3.42:34

Қысқа жазу үлгісі

1.51 42

2.11 31

Ойынды жазу жүйесі. Бестемше ойын барысында басынан аяғына дейін жазылып отырады. Мысалы, 55 саны жазылса, ондағы атаудың реттік саны да, 5-сол отаудағы құмалақ саны. Енді осы саннан кейін сызықша арқылы қарсыластың жүрісі жазылады. Мұнда да отаудың реттік санын сол отаудағы құмалақ саны жазылатын болады. Сонда бірінші жүріс шамамен былай болып шығады: 55–34,34 – қарсыластың жүрісі. 4 құмалағы бар 3-отаудан басталған жүріс.

Қысқа жазу үлгісі. Ойыншылардың екінші жүрісі 32-55 болды делік. Мұндағы 3-бірінші жүрген ойыншының отауының реттік саны да, 2-отаудағы тастар саны. Бірінші 5-екінші жүрген ойыншының отауының реттік саны да, бесінші 5-сол отаудағы тастар саны. Отаудың номерлері 1-ден 5-ке дейін санмен белгіленеді.

Сұрақтар

1. Қысқа жазу үлгісі қалай жазылады?
2. Ойынды жазу жүйесі?
3. Жазып ойнаудың қандай пайдасы бар?

Есепке біз жүйрікпіз!

Мақсаты: Этюд құру әдісі. Ойынды тарқату.

Көрнекі құралдар: Бестемше тактасы.

Сабақ барысы: Бестемше тастарының бір қасиеті – оның қозғалысқа бейімділігінде. Оны түртіп қалғанда жылжиды, яғни қозғалады, қозғалысқа түседі. Демек "тастар" – қозғалыстың символы. Өйткені осы ойындағы 50 тастың ерсілі-қарсылы қозғалыстары өте көп. Шынында да сол шексіз

козғалыстардың тақтадағы түрліше өзгерістерін жадында сақтай алатын, логикасы мықты, қиялы жүйрік адам ғана бестемше ойынымен тереңден айналыса алады.

Біз жоғарғы тақырыпта ойындарда пайда болатын сан атуан бастамаларды келтірдік. Оларға қарап отырсақ, әрбір жүрістің өзіндік ерекшелігі бар және мақсаты әр түрлі болады екен де, ойынның орта және аяқ шенінің ойналу сапасына көп әсерін тигізеді екен. Ойын негүрлым ойлы басталса, оның орта және аяқ шендері соғұрлым ұтымды болады.

Өйткені «Бестемше» жоғарыда айтылған үш кезеңі бір-бірімен тығыз байланысты. Ойынның орта шенінің ойын басынан айырмашылығы: бұл кезде ойынның шарттары (тақта үстіндегі ойын күштеріне жауапкершілік, отауларға қолайлы позиция беру, осыл отауларға қысым көрсету т. с. с.) мен тактикалық тәсілдері қолданылып, сайыс тақта үстіндегі позицияның өзгеруіне байланысты кезекпе-кезек андысу, жүрістерді мұқият есептеу сияқты жағдайларда өтеді.

Жалпы ойынның басталуы мен орта шенінің белгілі шекарасы болмайды. Бізше ойынның ортасына 8-18 жүрістерден кейін жетеміз. Мысалы мына төмендегі (жазу үлгісі) жағдайды ойынның толық жүріс деуге болады. Ойынның жазу үлгісі:

Бастаушы	Қостаушы
1.25	21
2.55	34
3.51	23
4.45	42
5.35	55
6.42	15
7.34	12
8.34	23
9.41	12
10.55	35
11.12	52
12.12	34
13.34	23
14.23	35
15.34	34
16.23	12
17.45	35
18.12	51

Этюдтік позициялардың яғни «бестемше» этюдтерінің алдына қоятын негізгі мақсаты – жену немесе ойнау. Мұндай нәтижеге тек дұрыс жүріс жағдайында ғана жетуге болады. Жалғыз дұрыс жүрісті табу – көп есептеуді, ойлауды талап етеді. Демек, этюдтерді құрудың және оны шеше білудің өз алдына жеке заңдылықтары бар, әр этюд ойынды табысты аяқтауға машықтандыру болып табылады. Жоғарғыдағы берілетін этюдтерді өздеріңіз шешіп көріңіздер. Сабақтың соңында шешулеріңізді жазып алған соң ғана салыстырып көрулеріңізге болады.

Сұрақтар

- 1.Этюд дегеніміз не?
- 2.Жазу үлгісі не үшін керек?
- 3.Жеңуді қалай түсінесіз?

Ұлттық ойын- ұрпақ тәрбиесі

Мақсаты: Ойынның барысын қортындылау. Жеңіске жету жолын қарастыру.

Көрнекі құралдар:Бестемше тактасы.

Сабақ барысы: Ойын соңы – ойынның басы мен ортасында туындаған түрлі тактикалық тәсілдерді жүзеге асырудың шешуші кезеңі. Бүкіл ойын барысын жақсы өткізіп, ойынның аяқ шенін қате ойнап, жеңіліп қалуыңызға да болады немесе ойын ортасында қиын позицияға тап болып, қате жүрістер жасап, жеңіліп отырып, ұтып кетуіңізге де болады.

Бұл ойыншының шеберлігіне байланысты. «Сонымен қатар ойынның орта шенінде жеңіп алған басымдықты, жақсы позицияны немесе жеңіске жеткізетін кейбір мүмкіншіліктерді іске асыруға, жүрістерді анықтауда осы дәлдік қажет. Шынында ойын соңы мұқият есептеуді талап етеді.

Бұл кезеңдегі басты мәселе – ойындағы ұтып алған көп тастың күштілігі емес, тактадағы жағдайдың тиімділігі және жеңіске жеткізетін жүрістерді табыс білген ойыншының тапқырлығы. Әрине, қате жүрістер жасауға ойынның ұзаққа созылуы, ойыншылардың шаршауы және тағы бір маңызды фактлер болуы мүмкін. Міне, сондықтан ойын соңын меңгеру, дұрыс талдау – бестем ойынның басты мәселенің бірі. Осы нұсқауда ойын соңын талдауға арналған партиялар арқылы – шебер ойыншылардың өздері де бұрын байқамаған соңғы жүрістерді байқауына болады.

Сұрақтар

- 1.Ойын соңы қалай аяқталады?
- 2.Шебер ойыншы кім?
- 3.Қате жүріс қандай факт әкіліп соғады?

Ұлттық ойынмен шындаламыз!

Мақсаты: Жарыс барысын түсіндіру. Жарыстың мақсатын айту.

Көрнекі құралдар: Бестемше тақтасы.

Сабақ барысы: 1. Жарыстар жекелей, командалық сипатта болады.

2. Жарыстар өткізу жүйелері: айналмалы, олимпиадалық, матч-турнир.

Жарыс өткізушінің міндеттері:

1. Жарыс ережесін жасап, бекіту.

2. Жарыс өтетін жерді белгілеу және даярлау.

3. Жарысқа қатысушылар мен төрешілер алқасын құру.

4. Жарыс өткізуге керек құжаттармен және құралдармен қамтамасыз ету.

Жарысқа қатысушылардың міндеттері:

1. Ойыншы бестемше ойынын ойнау білуі тиіс

2. Ойыншыға кез-келген тәсілмен қарсыласының ойын бөлуге.

мазалауына болмайды.

3. Ойыншы жарыстың соңына дейін қатысуга міндетті.

Жарыс төрешілер алқасы:

1. Бас төреші, бас төрешінің орынбасары, бас хатшы.

Ойын нәтижелерін есептеу

1. Ойын мақсаты – ойыншы өз қазанына кемінде 25 құмалақ жинап

жәңбіске жету.

2. Ұтысқа ие болған ойыншыға – 1 ұпай, ұтылған ойыншыға – 0 ұпай беріледі. Егер ойын тең аяқталса екі ойыншы да 0,5 ұпайдан алады.

3. Ойын аяқталған болып есептелінеді,

егер:

- ойыншы ұтылғанын мойындаса;

- ойыншы берілген мерзім ішінде тиісті жүрістерді жасап үлгермесе және қазанындағы тастардың саны 25-ден кем болса;

- ойыншы ойынды жалғастырудан себепсіз бас тартса;

- екі ойыншының бірі өз қазанына 25 тас жинап үлгерсе.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

Негізгі әдебиет:

Ақшораев Ә., Жүнісбаев Н. Тоғызқұмалақ. – Алматы: «Мектеп», 1980.
Шотаев М.Е., Н.Жұмабаев, С.Ақназаров Таңғажайып тоғызқұмалақ –
Түркістан – 2004ж

Қосымша әдебиеттер:

- Ақшораев Ә., Жүнісбаев Н. Тоғызқұмалақ. – Алматы: «Мектеп», 1980.
- Ақшораев Ә. Тоғызқұмалақ. – Алматы, 1983.
- Ақшораев Ә. 60 сабақтық тоғызқұмалақ ойынның оқулығы. Оқулық. -Тараз, 2014.
- Билігамбаев М. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. – Алматы, 1985.
- Жалымбетов Ө. Айгөлек. – Алматы: «Қазақстан», 1975. – 34 б.
- Құланова Қ.Қ. Жоғарғы оқу орнындағы тоғызқұмалақ ойындарының әдістемесі. Оқу-әдістемелік құрал. - Алматы: CyberSmith, 2017.-103б.
- Құланова Қ.Қ., Марчибаева У.С. Ұлттық ойындарды оқытуда қолданылатын әдістемелік құрал. Л.Н.Гумилев ЕҰУ .Астана, 2008.
- Құланова Қ.Қ., Марчибаева У.С., Алимбетова К.К. Мектеп жасына дейінгі дене шынықтыру. Оқу құралы. Көкшетау. МОН.Р., 2015
- Құланова Қ.Қ., Аханов А.Т. Ұлттық спорт түрлерінің әдістемесі. Оқу-әдістемелік құрал. - Алматы: CyberSmith, 2017.-103б.
- Тілеубаев С., Бизақов С. Тоғызқұмалақ әліппесі. Алматы, 2000.
- Тілеубаев С., Жақапбаева А. Тоғызқұмалақ нұсқалары. – Алматы, 2000.
- Шотаев М.Е., Н.Жұмабаев, С.Ақназаров Таңғажайып тоғызқұмалақ –
Түркістан – 2004ж
- Шотаев М.Е. Тоғызқұмалақтың теледидарлық сабақтары. - Астана, 2014.